

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

planika, planinka — O tem beri Koštiálov zapis v SJ II. (1939), str. 115, 116; **planinščak** (nemško der Älpler) — Fr. Erjavec, Med Savo in Dravo. Zvon IV. (1878), 326: Smešno oblečeni, oboroženi z dolgimi palicami, ki so jim dostikrat v napotje, pohajajo ti *planinščaki* jatoma po hribih; nemški pomen der Alpenbewohner v Plet. II., 48, tu ni na mestu; * **plast** — a Dajnko, Lehrb. 1824, 301: do sušachi male kupe rastrosili, na seno posušili, ino na velike *plaste* znosili; **plaščar** — J. H. G. Schlegel navaja v Reise durch einige Theile vom Mittäglichen Deutschland Erfurt, 1798, 392, kot koroško pokrajinsko besedo *Plaischer* — *plaščar* < plašč; o *plaščarjih* je pisal tudi B. Hacquet v znani knjigi Abbildung und Beschreibung, Leipzig 1801—1805; **plavi ponedeljek**; razlag za nastanek tega poimenovanja je več, izvira pa od srednjeveških dela prostih ponedeljkov, kakor je bil to običaj pri rokodelskih pomočnikih; nemški blau, slov. *plav* (moder) je nastal iz narečnih Plom — Plum — Pluen — Plu —, npr. an dem Pluen — Montag; sčasoma se je sprevrgel pomen blau v soznačnico za vinjen, ker so se delovni ljudje ob dela prostih ponedeljkih in tudi ob nedeljah navadno napili, drugi dan pa niso prišli na delo; tako se je nemški Blau-Montag prenesel na slovenski *plavi ponedeljek*; Hip., Dict. II., 126: blau montag halten. *plavi pondélik* dersháti. potu Hebdomadem aufpicari; Vodnik je v Slov. Bef., zv. 19/3 b, zapisal: Blau... der blaue Montag safpáni ponedelek, a namesto safpáni je zapisal sprva piani, potem pa je to prečrtal; glej tudi: pika; **plaviti se** — Dajnko, Lehrb. 1824, 183: *plavim se*, ich rinne ab, z. B. sveča *se plavi*, die Kerze rinnt ab; **plaža** = peščina ob morju, vodi; v slovenskih tiskanih slovarjih beremo besedo *plaža* šele v Glonarjevem Slovarju slovenskega jezika 1. 1936, str. 280, a še tam je zaznamovana kot zastarela, napačna, pripisani pa so ji pomeni: obal, obrežje, obala, mivka, sviž, peščina. Nazadnje je vknjižil SP I. 1962, 585: *plaža-e* ž peščina ob vodi: na *plaži* ležati, se sončiti. Tudi pri Hrvatih Ak. Rječnik, Dio X., 34, besede *plaža* ne pozna, znana mu je edino *Plaža*, selo na Hvaru. In vendar ima besedo že F. Vrančić v Dict. 1595, 10: Aruum, Campo, Ein Felt, *Plaža*,** od Vrančića jo je prepisal Megiser v Thes. Pol. 1603, I., 129: Arvum. Germ. ein Felde, das schon zum säen gerüstet ist. Dalm. [atice] *plaffa*; **plesni** — Dajnko, Lehrb. 1824, 83: *plesni*, das Prßgesimse, od tod Murko I. 1833; **plima** — Iz obmorske Grške je Πλημη, Πλημμυρις, Πλημμυρα, v pomenu naraščanje, prtok morja, vode, prijadrala kot *plima* že v 16. veku v književna dela hrvaških dalmatinskih piscev, npr. M. Vetranovića, P. Zoranića. V slovar sta besedo zapisala naprvo J. Mikalja I. 1649 in A. Della Bella I. 1728. V poznejših časih najdemo besedo npr. v Zbirki I. 1835, 13: *Plima*, e, ž accessus, Meeres Fluth, I. 1842 v Maž.-Užar. slovarju, str. 134, 170, 255: Ebbe, oséka i *plima*, Fluth (nach der Ebbe), *plima*, Meeresfluth, *plima*. Kdo in kje je pri

* V Zbirki nekotih rečih I. 1835, 12, pa je *Planinščak*, potok, torrens, Alpenstrom;

** In še na str. 52: Jugerum, Campo, Jucharten. *Plaßaa* — beri in izgovori plasa — je prešlo *posredno* sčasoma v pomen plaža; latinsko arvum, i pomeni namreč poleg oralne zemlje, planjave, ravni, prav tako tudi breg, prod, morsko obrežje;

Slovincih prvi zapisal besedo *plima*, še ni ugotovljeno. V slovarju imenuje po Vukovem Srp. Rječniku iz l. 1852 kot srbsko besedo *plima* najprej Cigale l. 1860, str. 530, pri geslu Flut; šele Janežič je zapisal l. 1867 na str. 265 izraz *plima* brez pripomb v obojem pomenu, t. j. kot povodenj in kot naraščanje vode, morja. Med domačimi besedami za odtok in pritek morja je zapisal Vodnik v Veliki pratiki za l. 1797: odstop in nastop, kar je priporočal Breznik z zapisom v Plet. II., 60 kot dobro slovensko; **plin** — po češkem viru, morda Konečný, 2. izdaja l. 1850, je na jugu med prvimi zapisal R. A. Fröhlich-Veselić, Rěčnik ilirskoga i němačkoga jezika. U Beču 1853, 276: *Plin*, m (cechisch)Gas; Šulekov nem.-hrv. slovar, ki ima tudi izraz *plin*, je izšel v 4. zvezku do besede Hart šele v juliju l. 1855. Iz Šulekovega slovarja je prevzel Cigale l. 1860, str. 575, 576 — takó je menil Breznik v ČZN XXXIII. l. (1938), 154 — Gas, das, gaz (böhm. *plyn*) z več svojimi izpeljankami: *plinast*, *pliniti se*, *plinokaz*, *plinomer*, *plinov*; Janežič l. 1867, 284: Gas, *plin*, Gasanstalt, *plinárnica*, itd.; Nov. 1861, 195: gaz ali *plin*; Nov. 1861, 332: *plinova* svečava; V. Zarnik v Nov. 1862, 187, 222: *plinina* — *plinska* svetloba; **plitvogladen** — A. Krempf, Dogodivšine 1845, 252: *plitvoglavni* Madjari; **ploča**, **pločevina** — Že Megiser je zapisal l. 1603 v Thes. Pol. I., 772: Lamina. Blech. Slav. pleh, Dalm. plafta [iz Vrančičevega Dict. l. 1595, 53: Lamina Plafta], Boh. [emice] *ploce*. Potem imajo Mikalja, Della Bella, Belostenec in poznejši: *ploča*, takó tudi Sušn.-Jambrešič l. 1742, str. 476: Lamina, *Plocha*, Plafta, peregr. Pleh, in od tod Apostel, Dict. 1760, 293: blehblaten *plozha*, pleh, a, ploha, plasta, *plozhast*, plehav. Janežič pa je v nem.-slov. slovarju l. 1850, str. 117, prvi zapisal: Blech, pleh, plehovina, **ploča**, **pločevina**, z izpeljanko Blechfabrik, **pločarna**, kar je verjetno povzel in naredil po Vukovem Srp. Rječniku l. 1818, stolpec 564: *Plóča* 1) eine Platte, lamina; Cigale l. 1860, 263, ima: Blech, das (Lamina), nach dem serb. [= Vukov Srp. Rječnik 1852 l.] *ploča*, *ploščevina*, *ploševina*, in od tod potem Janežič l. 1867, 126; Blech, *plošča*, *ploščevina*, pleh, plehovina, a besede *pločevina* tu nima več; nadaljnje glej v Plet. II., 62; **plombirati** — Nov. 1866, 375, so zapisale po domače: zobje *se zakâpajo*; **ploščnik** — Nov. 1865, 147: *ploščnik* (= pločnik, trotoar); **pobočnik** — Slovenija 1849, 119: *pobočnik* (adjutant); **po-cvirkati** — Jernej Medved, Nov. 1845, 196: ali ga krompir ali korún imenujemo, de ga nam le kuharica ali gospodinja dobro *pocvirka*, in z mastjo pošvërka; **počitnice** — prvič Levstik v Napreju l. 1863, 237: v šolskih *počitnicah* (ponatis iz dijaškega lista »Torbica« v Zagrebu); Slovenec (Celovec) 1865, 121, 213, 251; Janežič l. 1867, 253: Ferien, *počitnice*; navedek v Plet. II., 74: Cig., je nepravilen, ker Cigale v slovarju l. 1860, 502, nima besede *počitnice*, marveč le: Ferien, prazniki, počitek, počitni dnevi, in podobno tudi pri geslu Vacanz na str. 1731; **podbuditi** — J. Alič, Majhine Bukvize branja l. 1814, 23: ermuntern — *podbuditi*; **podhlačnice** — Hip., Dict. I., 633: Subligaculum, halbhosen, halbkleid. svítize. *podhlázhenze*; **podhlebnik** — Murko, Slow. Sprl. 1832, 167: Der Schmarotzer sa-plezhnik, *podhlebnik*; enako l. 1833 v obeh slovarjih; **podkuriti**, **podkurjava** — Hip., Dict. II., 60: Feuer machen, *podkuríti*, recitare, sufцитare ignem; Pohl., Kmetam 1789, 64: skorej petkrat mejn drev, inu *podkurjave* gori ~ gre; **podmet** — Pohl., T. m. b. 1781, Aa 1 b: *Podmêd*, a, Das Muß, Puls, od tod Gutsm., DwW 1789, 534: *Podmet*, in še prej na str. 191; J. Kopitar v Die Illyrischen Provinzen, Wien 1812, 109: Heidenmehl, Motschink, *Podmet*, itd.; **podmittiti** — Dalm., Biblia 1584, II., 156^b: veliku jih je, kir se puftse s'denarmi *podmittiti*; Pohl., T. m. b. 1781, Aa 1^a: *Podmitim*. Bestechen. Corruptere, od tod Gutsm., DwW 1789, 534: *Podmitim*, na str. 47 pa nepravilno: Bestechen, pomizhiti; od Gutsm. l. 1833 Murko: *Podmitati*,

am oder *podmititi*, im, itd.; **podoknica** — Levstik v Napreju l. 1863, 10, verjetno po Cigaletovem slovarju l. 1860, 1467: Serenade, serenada, muzika ali petje *pod oknom*; Janežič l. 1867, 696: Serenade . . . *podoknica*; P. Skuhala, Povesti, Maribor 1910, str. 99: so prišli igrci (godci). Tiho so se postavili na **podoknah** (predni del hiše — pročelje), pa so zaigrali *podoknico*, žalostno *podoknico* so zaigrali; **podrediti** — Murko 1833, nem.-slovenski slovar, stolpec 711: Unterordnen, *podvréditi*, v slov.-nem. slov., 362, pa pomeni Podréditi, gem. podrediti, im, mästen, ausmästen; Mažur.-Užar. l. 1842, 387: Unterordnen, *podrediti*, od tod Janežič l. 1850, 530: Unterordnen *podréditi*, *podvréditi* pa iz Murka; **podrepkovati** — SN 1870, 14. 1.: Giskrova politika je zmagala, naši poslanci jej pa *podrepujejo*; SN 1871, 46. 1; **podrešetovina** — govorijo na Malem in Velikem Ubeljskem pri Razdrtem; glej Plet. II., 94: podrešetina; **področien** — po J. Dobrovský, Institutiones 1822, 421: *područnij* subjectus, sub manu; Obći Zagr. Kol. 1846 (slovarček): *Područni* Subalternus, filialis; **področiti** — podrediti, unterordnen, Nov. 1851, 10: naj se štajerske šole koroškim *področijo*; **področje** — Vuk, Srpski Rječnik 1818, stolpec 582: *Područje*, n. Land und Leute, worüber man zu befehlen hat, quod sub potestate est: u njegovu *području*; Zbirka 1835, 13: *Područje*, a. n. sphaera activitatis, Wirkungskreis, pouvoir; Mažur.-Užar. l. 1842, 440: Wirkungskreis, krug delovanja, *područje*; Janežič 1851, 281: *Podròčje*, Wirkungskreis, Gerichtsbarkeit, Fach, v nem.-slov. del l. 1850, 594, pa je prevzel iz Mažur.-Užar. slovarja le: króg delovanja; Nov. 1860, 290; Nov. 1861, 166; Naprej 1863, 94; Cigaletova navedba v slovarju l. 1860, 1903: Wirkungskreis, *področje* (Vuk, nach V. und Jan. in Kt.), je nepravilna: 1) Vodnik besede v Slov. bes. ni zapisal, marveč je v zvez. 91/16^a: Wirkun[g]skreis, der obzor *področje*, poznejši, tuj pripis iz časa okrog l. 1854 iz Janežičevega slov. l. 1851; zato tudi v Plet. II., 95, vir: V.-Cig. glede Vodnika ne drži; 2) Janežičeva beseda *področje* ni iz koroškega narečja, ampak jo je Janežič naredil po Mažur.-Užar. *područje*; **podvez** — Slovenija 1850, 56 (iz Predvora): *Podvèz* (*véza*) imenujejo pastirji kraj pod visečo skalo, de se kje v zavetje skrrijejo; **podzidan** = podkrepljen, utemeljen — K. Ozvald, Podoba Ivana Cankarja I., Ljubljana, 1945, 32: znanstveno *podzidanega* spisa . . . dušeslovna literatura še vedno ne premore; A. Sovrè, Herodot, Zgodbe I., Ljubljana 1953, 7: vendar je Spenglerjeva misel *podzidana* s tako tehtnimi in prepričljivimi argumenti, da; **poglavje** — J. Mikalja l. 1649 in A. Della Bella l. 1728 v slovarjih: *poglavje* od koje knige, potem tudi Sušn.-Jambr. Lexicon l. 1742, 88: Caput . . . 7. Dèl, *Poglavje*, od tod naprvo Apostel, Dict. 1760, 82: Capitl in Büchern Postava, e, cr. [oatice] *poglavje*, nato še Gutsm., DwW 1789, 151: Kapitel . . . *poglaue*; Sv. pismo nove zaveze 1834, I., večkrat; Prešeren, Kerft 1836, 35: Opombe: 7me bukve, 2^{go} *poglavje*; Mažur.-Užar. l. 1842, 116, 206: Capitel, Hauptstück, *poglavje*; Janežič 1850-51, itd.; **pogoj** — V. Vodnik, Pismenoft 1811, 66: *s' kakfhnim pogòjam*, in na str. 177: *pogòj*, pactum, conditio; tudi Pozhetki 1811, 111: condition, *pogoj*, vgovor; Janežič 1850-51: Bedingung, *pogòj*, itd., **pogrešek** — Sveti Poftni Evangelji. V Lublani 1826, na 99. neošteviljeni strani: *Pogrefhki* [tiskarski]; **pohlevnik**, **pohlinjenec** — J. Mencinger, Moja hoja na Triglav. Kknj. IV. (1897), 141: Gotovo Vam je že izpodletelo, da ste vzgajali poslušnega *pohlevnika*, a vzgojili vrtorepega *pohlinjenca*; **poklanjati** — Jožef Šipuš, Temelj žitne trgovine. Vu Zagrebu 1796, 2^a: Njih ekscelencije . . . gospodinu . . . srdečno alduje, *poklanja*, daruje Pissac; **pokrovitelj**, **pokroviteljstvo** — Obći Zagr. Kol. 1846 (slovarček): *Pokrovitelj*, protector; Einspieler v Sloveniji 1849, 345: *pokroviteljstvo* (Protectionswesen); Nov. 1858, 86; Cigale 1860, 1362: Schirmherr, russ. *pokrovitelj*; Naprej 1863, 224;

Janežič 1867, 657: Schirmherr, *pokrovitelj*, itd.; **pokveka** — Nov. 1846, 164: slaba *pokveka* najbolj veka; **pola** — Nov. 1844, 18: ena *pola* papira kakor se fizer rezhe ena *pola* platna, fukna; Nov. 1848, 144, 178; Janežič 1850-51: Bogen (des Papiers) *pola*, itd.; **poledica**, **poledičati se**, **polediti** — Kranjsko besedišče pisano (okrog l. 1680), 278: *Polediza*; Pohl., T. m. b. 1781, Aa 3^b: *Poledim*, Mit Eis überziehen. Conlegare; Vodnik, Slov. Bef., zv. 39/11^a: Glatteis, *polediza*, Glatteisen, es glatteiset *se polédizha*; Murko, slov.-nemški slovar 1833, 373: *Polédniza*, das Glatteis; Mažur.-Užarevič 1842, 193: Glatteis, *poledica*, *paledica*; Janežič 1850, 289, itd.; **poleno** — V. Vodnik, Lub. Nov. 1799, 27. 7 (in še večkrat): fo jeli *polēna* pod noge metati; Nov. 1860, 232: ministrom *poleno* pred noge mečejo; **polenovka** — M. Kastelec, Dictionarium (ok. l. 1680): asellus enu *polenu ribe*, stokfisch; J. Svetokriški, Sacr. Promp. V. (1707), 36, je poznal še samo Shtokfish, takó tudi Apostel, Dict. 1760, 343: Abusive Shtokfisch, Gutsm., dWw 1789, 305: Shtokfisch, itd.; besedo *polenovka* pa je naredil verjetno šele Janežič v nem.-slov. slovarju 1850, 482: Stockfisch . . . *polenovka* in 1851, 289: *Polenovka*, Stockfisch; Cigale l. 1860, 1562: Stockfisch, riba, *polenovka*, s pripombo, da je beseda nova; **polenta** — *polenta*, na razne načine pripravljena jed iz koruzne moke ali koruznega zdroba, je že pri Grkih — *πολτος* — in pri Rimljanih — puls, pulte — pomenila gosto kašo, močnik iz pirne ali bobove moke. Polta > *polenta* ni bila znana jed le pri Italijanih, marveč tudi pri njihovih severnih sosedih. Takó poroča npr. že P. A. Matthioli, Commentarii 1569, 306, kako pripravljajo in jedo kmetje okrog Italije in Nemčije močnik, ki mu pravijo po domače *polenta*. Tudi J. A. Scopoli je v razpravi De Agricultura Carnioliae (O poljedelstvu na Kranjskem) posebej poudaril, da si kuhajo kmetje na Kranjskem iz moke žgance in *polento* (Annus historico — naturalis. Lipsiae 1770, 134); čeravno je bila beseda *polenta* pri Slovencih že davno domača, jo je npr. Cigale v slovarju l. 1860 še zaznamoval kot tujo; Megiser, Thes. Pol. 1603, II., 363: Puls, Latin. puls, pulmentum, je tudi iz italijanščine zapisal: *polenta*, pulte, meneftra, slovensko kafha, mozhnik; **polglasnik** — Nov. 1849, 70 (Poklukar): *pologlasnik*; **polič** — že Dalmatin, Biblia 1584, I., 55^a, 74 b: Hin je bila mera, v katero je fflu okuli enajft ali dvanajft *polizheu*; **poljedelec** — Nov. 1844, 42; Slovenija 1848, 60, 1849, 121; Janežič 1850, 331: Landbauer, *poljodělec*, 1851, 290: *Poljodělec*, Ackersmann, Feldarbeiter; **poljedelstvo** — Mažur.-Užar. 1842, 20: Ackerbau, *poljodělstvo*, narejeno verjetno po Murkovem slovarju 1833, 33 (nem.-slov.): Ackerbau, póljfko délo; Slovenija 1846, 60; Janežič 1850, 18, 331: Ackerbau, Landbau, *poljodělstvo*, 1851, 290: *Poljodělstvo*, Feldarbeit; **poljuden** — Slovenija 1848, 30; Janežič 1850, 396: Populär, *poljuden*, 1851, 290: *Poljuden*, dna, o populär; **poljudnost** — Janežič 1850, 396: Popularität, *poljudnost*; **polk**, **polkovnik** — Vodnik, Lub. Nov. 1799, 26. 2: dva *polka* Kafakov . . . *Polkovnik* inu njegov podpolkovnik; **polmesec** — Vodnik, Babifhtvo 1818, 23: *polmeszu* podobna; **polovičnost** — Zbirka 1835, 13: *Polovičnost*, i, ž. Halbheit; Janežič 1850, 266, 1851, 291: Halbheit, *polovičnost*, itd.; **položaj** — Slovenija 1849, 45: *položaj* Position; Janežič 1853, 330, 1851, 291: Lage, *položáj*; Slovenec (Celovec) 1865, 357; **položnica** — Jur. pol. Term. 1853: *položnica* Erlagschein, hrv. del, toda iz slov. osnove pologa Erlag, je pripisal Breznik v Plet. II, 133; **polsestra** — Meg.² 1744, Hh7a: Leibliche Schwester, Stieff — Schwester *Pristna* feftra, *popovo Seftra*; **polzati se** — drsati se — J. Lovrenčič, Koledar DsvM 1953, 105: me ni prav nič mikalo, da bi se šel na Lepoč *polzat*; **pomaknina** — Vrtovec, Kmet. kemija 1847, 164: Gorensko polje je *pomaknina* ali znos Save; **pomanjkava** — Nov. 1859, 375: državna *pomanjkava* (deficit); **pomen**

-- M. Ravnikar, Sgodbe I., 1815, 154: po duhu in *poménu* befedi; Murko 1833, nem.-slov., 146: Bedeutung, *pomén*; Janežič 1850-51: Bedeutung, *pomén*, itd.; **ponizje** — Hip., Dict. P² (prepis), 130: Confecta, orum, Nachtsch, *pomysje*; **ponatis, ponatiskavec, ponatisniti** — Vodnik, Slov. Bef. (29. XII. 1805), zv. 56/3^a: Nachdruck eines Buches, *ponatíj*, Nachdrucker *ponatískáviz*, Nachdrucken, ein Buch *ponatísniti, ponatísvati*, bukve; Nov. 1851, 161; Janežič 1850, 368: Nachdruck (eines Buches) *ponatís*, Nachdrucken, *ponatísniti, ponatískati*, 1851, 294: *Ponatís*, Nachdruck, itd.; **ponedeljek** — glej pika, plav;

Se bo nadaljevalo.

Silvo Fatur

Gimnazija Postojna

POUK SONETOV NESREČE

Kaže, da se da in da je treba tej Prešernovi umetnini v gimnaziji posvetiti vsaj dve šolski uri. Prvo je pogojeno s časom, ki ga ima slavist na razpolago in ki je določen za pouk književnosti s predmetnikom, drugo pa izvira iz pomembnosti stvaritve, ki je sedemnajst, osemnajstletnemu dijaku dojemljiva vsaj v nekaterih svojih plasteh. V dveh urah se da te sonete dijaku predstaviti še kar spodobno, naslanjajoč se na nekatera njegova spoznanja iz osnovne šole in nižjih razredov gimnazije. Kako se da to storiti — seveda nikakor ne gre za edino možnost — bi rad povedal v tem sestavku.

1. ura

Dijaki imajo pri uri antologijo Slovenska književnost — prva knjiga, še bolje pa je, če imajo eno izmed izdaj Prešernovih poezij; različne izdaje, ki jih vidijo, vzpodbujajo k razmišljanju o veličini Prešernove ustvarjalnosti. Učitelj prinese s seboj še gramofon in 1. ploščo kompleta Prešernovih pesmi, ki ga je izdala Mladinska knjiga. S te plošče pripoveduje prve tri sonete Stane Sever, druge tri pa Boris Kralj. To so dobri posnetki.

Preden gramofon steče, je treba dijake seznaniti z najnужnejšimi literarnozgodovinskimi dognanji: da je ciklus nastal pred Sonetnim vencem; da bi bilo sporočilo Sonetov nesreče lažje razumeti in razložiti, če bi nastali kasneje, po mnogih udarcih, ki jih je Prešernu prisodilo življenje; da jih je pesnik sam v Poezijah uvrstil za sonetni venec in da so tako uvrščeni še dandanašnji, ker je čutiti v tem neko življenjsko logiko; da je literarna zgodovina pravzaprav še zmeraj v zadregi, ko skuša pojasniti vzroke za tolikšen, tako globok Prešernov obup leta 1832, ko je pesnik zaključeval študije v Celovcu, zlasti še, ker je tisti čas pisal tudi lahkotne petrarkistične in naostrene satirične verze. Povedati velja še, da se sporočilo Sonetov nesreče v tem in onem navezuje na Slovo od mladosti, ki ga dijaki že poznajo, in da gre za vrhunsko umetniško stvaritev, ki je miselno, stilistično in kompozicijsko izredno dognana.